

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

DEJAN GABROVŠEK

**Psevdohipotaksa. Primer vezniških besed medtem ko,
namesto da, kar**

Diplomsko delo

Mentorica:izr. prof. dr. Mojca Smolej

Univerzitetni študijski program

prve stopnje: slovenistika – dvopredmetno

Vrh Svetih Treh Kraljev, 2016

Zahvala

Zahvaljujem se mentorici izr. prof. dr. Mojci Smolej za strokovno pomoč in usmeritve pri raziskovanju ter Patriciji za vse spodbude in podporo med pisanjem diplomskega dela.

Izveček

Diplomsko delo se ukvarja s pojmom psevdohipotaksa in nakaže rabo pojma. Vzpostavi razliko med pomenskim in skladenjskim razmerjem in na podlagi tega analizira pomene vezniških besed *medtem ko*, *namesto da* in *kar* ter primerja njihov opis v jezikovnih priročnikih. S pretvorbami dokazuje smiselnost uporabe pojmov pomensko in skladenjsko razmerje. V analizi sta izpostavljeni protivna in pojasnjevalna funkcija. Na izbranih primerih iz korpusa je prikazana njihova raba.

Ključne besede: pomensko razmerje, psevdohipotaksa, skladenjsko razmerje, vezniška beseda

Abstract

Diploma introduces the concept of pseudohypotaxis and shows its usage. It represents the difference between meaning and syntactic relation. Based on this relation diploma analyses the meanings of conjunctions »medtem ko«, »namesto da«, »kar« and compares their definitions in different grammar books. By conversions it is proving the sense of using concepts as meaning and syntactic relation. In analysis are pointed out copulative and explanatory function. Its usage is shown on examples form corpus.

Key words: meaning relation, pseudohypotaxis, syntactic relation, conjunction

Kazalo

1. Uvod	4
2. Pomensko in skladenjsko razmerje	4
3.1. Pretvorbe in njihova stilistika.....	6
3.2. Protivnost in pojasnjevalnost ter podredni vezniki	8
3. Psevdohipotaksa	9
4. Obravnava v SSKJ in SP in SS	10
5.1. Medtem ko.....	10
5.2. Kar	11
5.3. Namesto da	11
5. Analiza primerov iz korpusa	12
6.1. Medtem ko.....	12
6.2. Namesto da.....	13
6.3. Kar	14
6. Zaključek.....	16
7. Povzetek	17
8. Viri	18

1. Uvod

Jezik je živ organizem in se neprestano spreminja. Besede nastajajo in izginjajo iz rabe, prav tako pa nastajajo in izginjajo iz rabe njihovi pomeni, zato pri marsikateri besedi ne moremo najti zanesljive razlage v jezikovnih priročnikih. V diplomskem delu bom obravnaval pojem psevdohipotaksa, ki se je pojavil kot možna rešitev za obravnavo podredij in priredij, in nato analiziral tri vezniške besede, in sicer *medtem ko*, *namesto da* in *kar*. Primerjal bom opis njihovih funkcij v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)*, *Slovenskem pravopisu (SP)* in *Slovenski slovnici (SS)* Jožeta Toporišiča. Izhajal bom iz člankov, ki so se s to temo že ukvarjali. V korpusu Gigafida bom na praktičnih primerih preveril in komentiral funkcije, ki jih izbrane vezniške besede opravljajo.

2. Pomensko in skladenjsko razmerje

Jezikovna sporočila so sestav znakov, ki so med seboj v odnosih. Za sporočilnost samo pa niso pomembne samo polnopomenske besedne vrste, ampak tudi nepolnopomenske, to so vezniška beseda, predložna beseda, členek in medmet, te posamezne dele besedila povezujejo in modificirajo. Povezovalno vlogo opravljata predložna beseda in vezniška beseda, njuna vloga pa je predvsem v vzpostavljanju pomenskega razmerja med dvema deloma. Obe besedni vrsti stopata tudi v skladenjsko razmerje, ki je podredno ali priredno, mešanje obravnave teh dveh razmerij pa je v slovenističnem jezikoslovju vneslo zmedo.

V besedilih se pojavlja polno veznikov in zlasti njihovih funkcij, ki jih *Slovenska slovnica* (Toporišič 2000) ne opisuje ali pa nanje samo nakaže. Zdi se, da ne zato, ker jih jezikoslovci ne bi opazili, ampak ker niso sodili v sistem, kot ga je vzpostavil Jože Toporišič v *Slovenski slovnici* in *Novi slovenski skladnji*. V obeh delih namreč združi pomensko in skladenjsko razmerje in s tem izenači npr. protivnost s protivnim priredjem. »Glede na to, v kakšnem razmerju so si deli prirednosti, ločimo 7 vrst priredij« (Toporišič 2000: 646) in jih našteje. Problem nastane, da pri obravnavi podredij ne obravnava tipologije podredij po tem, v kakšnem razmerju (pomenskem razmerju) so, ampak glede na njihovo stavčnočlensko vlogo in obravnava odvisnike za osebek, predmet, povedkovo določilo, povedkov prilastek, prislovna določila in za prilastek (isti: 638). Največ odvisnikov našteva pri prislovnih določilih. Omeji se torej na strukturo.

Vendar teh dveh pojmov ne smemo izenačiti, saj pomensko razmerje kaže na razmerje pomenov med sestavinami (znotraj sintagem in med stavki ter povedmi), skladenjsko razmerje pa je omejeno na formalno strukturo oziroma na izrazno raven. Pomensko razmerje je torej označenec, denotat, skladenjsko razmerje pa označevalec. Sistem je enak kot pri leksemu, kjer je na eni strani denotat, na drugi strani pa sam leksem, ki nosi pomen.

Pomensko razmerje razberemo iz celotne strukture in ne samo iz vezniške besede. To se vidi pri primerih, ko določena vezniška beseda opravlja manj pogosto funkcijo, npr. ko veznik *in* izraža protivno ali pojasnjevalno razmerje: »Mimo mene si šla, in te nisem spoznal«, »Bilo nas je devet, in nekdo je moral od doma« (Toporišič 2000: 434). V primerih ne gre za vezalnost, ki jo *in* po navadi izraža. Drugi primer je brezvezje, kjer vezniških besed ni, a pomen lahko ugotovimo iz pomena celotne povedi. Toporišič pri brezvezju napiše: »[g]lede na vsebinska razmerja enakovrednih sestavin stavka (podčrtal D. G.) govorimo o posameznih vrstah priredja tudi tedaj, če med deli priredja ni veznika« (isti: 648). Pomena torej ne določa (samo) vezniška beseda, ampak (tudi) vsebina povedi oziroma njen pomen. S tem tudi ni potrebe po različnih definicijah za priredja, izražena z vezniško besedo, in brezvezja.

Formalna skladenjska struktura se deli na sovedje, podvedje in priredje. Priredje je zveza dveh ali več skladenjsko enakovrednih delov sporočila, podvedje pa zveza dveh med seboj odvisnih delov sporočila (Toporišič 1982: 131)¹. Toporišič govori o prirednih razmerjih in s tem naredi zmedo, saj združi pomensko razmerje in skladenjsko razmerje, protivnost tako izenači s protivnim priredjem, kljub temu pa na koncu članka na kratko omeni, »da je vsa priredna razmerja mogoče izraziti tudi s podrednimi sredstvi« (isti: 142), a se s tem ne ukvarja natančneje. S to ugotovitvijo se mu sistem podre, saj ni smiselno govoriti o prirednem razmerju, če se ga da izraziti tudi podredno. Tako omeni še »priredja, izražena s podrednimi sredstvi« (prav tam). Tu omenja veznika *medtem ko*, *namesto da* in predlog *z/s*, »ki nam nadomestujejo protivne in vezalne veznike« (prav tam). V *Slovenski slovnici* potem omenja pretvorbe za vsa priredja.

¹ Soredja ne bom obravnaval.

Priredja ali podredja ne moremo enačiti z razmerjem, ki ga izraža. Z uvedbo razlike med pomenskim razmerjem in skladijskim razmerjem pridem do naslednje ugotovitve: pomensko razmerje je protivnost, ki pa se lahko izraža priredno ali podredno. Priredno protivnost² izražajo vezniške besede *a, ali, ampak, pa, toda, vendar, temveč, marveč* ... podredno pa v vseh primerih, *namesto da, pri medtem ko, kar, če, le da* in še kakšnem pa je protivnost le ena izmed funkcij. Že možnost pretvorb med priredji in podredji kaže na to, da je potrebno ločevati pomensko in skladijsko razmerje, saj pri pretvorbi spremenimo samo skladijsko razmerje, pomensko pa ostane enako. Če te dvojnosti ne bi bilo, tudi pretvorb ne bi bilo. Zasilna rešitev bi bila, da bi k priredjem dali še ustrezen podredni par, kjer je to možno, zlasti za vzročno priredje in priredje ter protivno priredje in podredje.

3.1. Pretvorbe in njihova stilistika

Razlike med možnostmi so predvsem stilistične, kot so razlike že med samimi vezniki znotraj enega priredja oziroma podredja. Možnosti pretvorb je veliko, nanje opozarja Andreja Žele (2016: 88), npr. Ko se je najedel, je šel na sprehod. – Najedel se je in (potem) šel na sprehod. Pomembna je tudi naslednja ugotovitev: »[v]ečkrat je bilo že potrjeno, da se je podredno izražanje časovnih, vzročnostnih in načinovnih razmerij uveljavilo s pisnim jezikom, sicer pa so ista razmerja v govorih navadno oz. praviloma priredno izražena« (prav tam). K temu lahko dodam še priredno izražanje protivnosti v govoru, podredno izražanje protivnosti pa se praviloma uporablja v pisanih besedilih, na kar pri *medtem ko* kaže kvalifikator *publicistično* v *SSKJ*. Treba pa je opozoriti, da se vzročnost praviloma tudi v govoru izraža podredno z veznikom *ker*. Članek razločuje vsebinsko razmerje od izrazne ravni, o čemer z drugačnim izrazoma govorim tudi sam. Pretvorbe priredij v podredja natančneje obravnava Toporišič v slovnici (2000: 651–652). Primere v nasprotju z Gelbovo najde za vse priredja (oziroma razmerja).

Kako bomo določeno razmerje izrazili in katero vezniško besedo bomo izbrali, je odvisno predvsem od tipa besedila in kaj hočemo povedati in kako. V govoru je najbolj pogost protivni veznik *pa, medtem ko* pa je zelo pogost v publicističnih besedilih.

² Sem sodi tudi brezvezje.

Za pretvorbe vzamem naslednji primer:

- 1.1. »*Medtem ko* je pred Luko Koper cestno vozlišče že popolnoma zasnovano in bo v poldrugem letu tudi delovalo, se zapleta na drugih koncih obalne hitre ceste.« (Gigafida)
Struktura je S + S \ S

V priredje bi ga pretvoril tako:

- 1.2. »Pred Luko Koper je cestno vozlišče že popolnoma zasnovano in bo v poldrugem letu tudi delovalo, zapleta *pa* se na drugih koncih obalne hitre ceste.« Struktura je S + S + S

Med prvima dvema stavkoma je v obeh primerih priredno izraženo vezalno razmerje, med njima in tretjim stavkom pa protivno razmerje, le da prvič podredno, drugič pa priredno. Razlika je tudi v tem, da je v prvem primeru veznik na začetku prvega stavka, v drugem primeru pa v tretjem stavku.

- 2.1. »Ponaredki vsebujejo železo, *medtem ko* ga originalni kovanci ne.« (Gigafida)

V priredje bi ga pretvoril tako:

- 2.2. »Ponaredki vsebujejo železo, originalni kovanci *ga pa* ne.«

Odvisnik bi v stavčni člen pretvoril tako:

- 2.3. »Ponaredki za razliko od originalov vsebujejo železo.«

V tem primeru mi je odvisnik uspelo pretvoriti v stavčni člen, in sicer v prislovno določilo izvzemanja, pri nekaterih pa mi to ni uspelo, npr. pri prvem primeru, kjer je odvisnik že sam priredno sestavljen iz dveh stavkov.

- 3.1. »Namesto da bi spoštovala zakone, reklamira dejavnost na črno.« (Gigafida) Struktura je S \ S

- 3.2. »Ne spoštuje zakonov, ampak reklamira dejavnost na črno.« Struktura je S + S

- 3.3. »Namesto spoštovanja zakonov reklamira dejavnost na črno.«

Ta pretvorba je okorna in bi jo raje izrazili kot dvostavčno poved, a je možna. Tu se tudi vidi, iz česa vezniška beseda *namesto da* nastane, *namesto* je nepravi predlog in se lahko veže le z besedo ali besedno zvezo, skupaj z *da* pa postane vezniška beseda, ki povezuje dva stavka. Stavčnočlenska vloga je prislovno določilo izvzemanja.

V obeh primerih je med stavkoma izražena protivnost, v podredju je veznik v prvem stavku, v priredju pa v drugem, smisel pa je isti, saj ta oseba ne počne tega, kar bi morala, ampak nekaj drugega.

4.1. »Matej Krumpestar je uspel še mesto višje, na 7. mesto. Brez zgrešenega strela, *kar* se lokostrelcu iz olimpijske Atlante ne zgodi pogosto.« (Gigafida)

4.2. »Matej Krumpestar je uspel še mesto višje, na 7. mesto. Brez zgrešenega strela, *to pa* se lokostrelcu iz olimpijske Atlante ne zgodi pogosto.« oziroma: »Brez zgrešenega strela, *a* se to /.../ ne zgodi pogosto.«

Tu pomen niha med protivnostjo in pojasnjevalnostjo. Če bi hoteli zapisati nedvoumno protivno, bi se poved glasila: »Ni zgrešil strela, kar je pri njem redko« oziroma »Ni zgrešil strela, a je to redko«. V vseh primerih pretvorb veznik ostaja na drugem mestu, kar za prejšnja dva primera ni veljalo.

3.2. Protivnost in pojasnjevalnost ter podredni vezniki

Zaradi narave obravnavanih veznikov bom obravnaval samo protivnost in deloma pojasnjevalnost. Pri protivnosti gre za »lastnost neenakosti, izraženi s protivnimi prirednimi ali podrednimi vezniki, z brezvezjem ali z ustrezno besedno zvezo s predlogom« (Toporišič 1992: 234). Tej definiciji je treba dodati, da gre za pomensko neenakost, ne pa tudi skladensko, saj podredni odnos temelji na neenakosti, pa zato še ni nujno, da je protiven.

V *Enciklopediji slovenskega jezika* Toporišič uporabi izraz protivno podredje, v *Slovenski slovnici* pa ga samo omeni kot boljšo možnost za poimenovanje izvzemalnega odvisnika. V *Mali latinski slovnici* Čepon navaja protivno podredje, ki ga v latinščini vpeljuje cum adversativum, prevaja pa se z *medtem ko*. Za primer da: »Cum ego labore, tu quiescis.« in ga prevede z: »Medtem ko jaz delam, ti počivaš.« (Čepon 2008: 136)

Za pojasnjevalno priredje Toporišič zapiše: »[z]veza enakovrednih besed (besednih zvez) ali (zlasti) neodvisnih stavkov, pri katerem drugi (spremni) del razlaga prvega (jedrnega)« in navaja primere: »Trije: oče, mati in sin so se odpravili na njivo. Na podstrešju je nekaj zašumelo: to je mati odpirala skrinjo. Eno samo je potrebno: več delati, manj govoriti« (1992: 188). Ne omenja pa pojasnjevalnega podredja.

3. Pseudohipotaksa

Za analizo mejnih konstrukcij je bil uveden pojem pseudohipotaksa. Gre za konstrukcije, ki so po obliki (strukturi) podredne, po pomenu pa priredne (Smolej 2011: 78) oziroma ostaja razmerje na pomenski ravni neizpolnjeno oz. prazno. Tak pogled je možna rešitev za obravnavo povedi, kot je: »Uvodna preizkušnja 77. svetovnega prvenstva na jugu Avstralije je največ zadovoljstva prinesla v ameriški tabor, *medtem ko* Blaž Jarc ni razvedril slovenskih obrazov.« (Gigafida), saj jo lahko pretvorimo v protivno priredje: »Uvodna preizkušnja 77. svetovnega prvenstva na jugu Avstralije je največ zadovoljstva prinesla v ameriški tabor, Blaž Jarc *pa* ni razvedril slovenskih obrazov«. Ta primer bi bil s pseudohipotakso razložen tako, da gre za priredje, ki je izraženo s podrednim veznikom. Toporišič (1982: 142) govori o isti stvari, le da ne uporabi pojma pseudohipotaksa.

Vprašanje pa je, ali je pojem pseudohipotaksa sploh potreben in ali prihaja do razlike med površinsko in globinsko strukturo oziroma med strukturo in pomenom. Kot neproblematičen je namreč v slovnica opisan par vzročno priredje in vzročno podredje. Tipična veznika sta *saj* in *ker*. Za pretvorbo je v *Slovenski slovnici* primer: »Ker je bilo zelo mraz, sem šel na pot toplo oblečen.« in priredno: »Šel sem na pot toplo oblečen, zakaj bil je velik mraz.« (Toporišič 2000: 644). Tukaj Toporišič po nepotrebem spreminja besede, drugi del priredja bi lahko ostal »zakaj bilo je zelo mraz«. Vidi se, da se priredje da pretvoriti v podredje in da je razlika med možnostma le stilistična, v tem primeru je zamenjan vrstni red stavkov, kar pa na samo sporočilnost ne vpliva bistveno.

Na dve možnosti menjavanja priredja in podredja opozarjata Jožica Gelb in Anton Sovrè. Prva opisuje možne in smiselne pretvorbe, drugi pa kaže na napačnost pretvorb, v kolikor pomen ni smiseln. Oba opažata razliko med pomenskim in skladijskim razmerjem, a tega ne zapišeta eksplicitno.

Pretvorbe priredij v podredja je popisala Jožica Gelb v članku Podredje v vlogi priredja (1968: 136–139). Navezuje se na članek Antona Sovreta Nepravi relativniki (1965: 125–131). Predvidevam, da se nanaša na članek Jožeta Toporišiča Priredni odnosi v slovenskem knjižnem jeziku, objavljenem v *Jeziku in slovstvu* leta 1968. Isti članek je tudi v *Novi slovenski skladnji* pod naslovom Priredna razmerja v slovenskem knjižnem jeziku. V članku Jožica Gelb meša pojma razmerje in priredje, problematičen se mi zdi že naslov, vendar vseeno opozori na veliko funkcij vezniških besed. Dejansko gre za razmerja, ki se lahko izrazijo priredno, o čemer govori Toporišič, in podredno, na kar opozori Jožica Gelb. Možne

pretvorbe v podredje je ugotovila pri vezalnem, protivnem, vzročnem in sklepalnem priredju, s tem da enkrat govori o priredju, drugič pa o razmerju. Ni pa našla primerov za podredno izražanje stopnjevalnega, pojasnjevalnega in ločnega razmerja.

Na drugačen problem opozarja Anton Sovrè v članku Nepravi relativniki (1965: 125–131). Ugotavlja, da relativnemu odvisniku pisci obešajo vse vrste funkcij, kar pa on graja in jih dokazuje kot neprave s tem, da jih pretvarja v priredja. Primer: »Policija bo nabavila avtomobil za policijske organe, ki ga bodo začeli uporabljati s 1. aprilom.« Kot pravilno ugotavlja, se *ki* ne nanaša ne na avtomobil in ne na policijske organe, poved pa pretvori v: »Policija si bo omislila avtomobil; uporabljati ga bodo začeli že s 1. aprilom«. V članku navaja še več primerov, ki pa so posledica napak piscev in ustvarjajo dvoumnost, kar kaže zlasti ta primer: »Narodni socialisti so se vrgli na Žide, ki jim razbijajo izložbe in mažejo hiše s kljukastimi križi.« Iz te povedi se kaže, da so Židje tisti, ki razbijajo, kar je napaka.

Pojem psevdohipotaksa se pri podrednih veznikih, ki jih našteva Jožica Gelb, izkaže kot nepotreben, drugače pa je pri primerih, ki jih našteva Sovrè. Ta večinoma »neprave relativnike« pretvarja v priredja, vendar gre pri njegovih primerih za konstrukcije, ki niso posledica pomanjkljive obravnave v slovnici, ampak so napake, oziroma kot pravi Sovrè: »Ko bi bil mož zapisal tako, kakor ga je mati naučila (podčrtal D. G.), bi ne bilo ne zmede, ne jeze, ne potrate časa« (1965: 128). Take konstrukcije so po obliki sprejemljive, po pomenu pa niso ne naravne in ne pravilne. Tako bi lahko bil pojem psevdohipotaksa uporaben za strukture, ki so skladenjsko podredne, a se njihov pomen lahko izrazi samo s priredjem. Prav tako bi psevdohipotakso lahko uporabili pri členkovnih stavkih, ki jih navaja Mojca Smolej (2015), npr. »Ne maram zanj, da boš vedel.« kjer drugi stavek le podkrepi prvega, ne stopa pa z njim v podredno razmerje.

4. Obravnava v SSKJ in SP in SS

5.1. Medtem ko

V *Slovenskem pravopisu*, *Slovenski slovnici* in v *SSKJ*-ju je navedena funkcija v časovnem prislovnem odvisniku za izražanje, da se dejanje v odvisnem stavku dogaja ob istem času kakor dejanje v nadrednem stavku: »*medtem ko* ga oblači, mu daje zadnje nasvete« (*SSKJ*). V vseh treh priročnikih je razložena tudi protivnost, najbolje v *SP*, kjer je označena raba s kvalifikatorjem protiv., v *SSKJ* je razlaga podana opisno: »za poudarjanje nasprotja,

različnosti med dejanjem nadrednega in odvisnega stavka«, s čimer je povedano, da gre za protivnost, ni pa eksplícitno zapisano, kot je to pri protivnih prirednih veznikih. *Medtem ko* lahko izraža tudi časovnost in protivnost hkrati, kar kaže na preplet pomenskih razmerij, je pa seveda pomen odvisen tudi od konteksta, npr.: »*Medtem ko* se je oni ravsál z Jožkom, so drugi planili po razrezanih rženih in jih tlačili v usta«. Tukaj gre za protivnost, a tudi za izražanje časa, saj sta se obe dejanji dogajali istočasno. *Medtem ko* izraža kontrast oziroma razliko med stavkoma (Toporišič, 2000: 651).

5.2. Kar

Veznik *kar* večinoma nastopa v oziralnih odvisnikih, za uvajanje stavka, ki določa zaimensko odnosnico srednjega spola, nakazano v nadrednem stavku: »navdušuje se za vse, *kar* je lepo« (SSKJ). Pri tem je pomembno, da se *kar* nanaša na odnosnico, ki stoji pred njim v srednjem spolu, npr. to, *kar*; vse, *kar*. Kaže pa se še drugačna raba, ko se *kar* nanaša na cel stavek. V *Slovenski slovnici* so taki primeri označeni kot napačni ali vsaj stilno drugačni (Toporišič, 2000: 646), v svojem doktoratu pa jih je omenila že Breda Pogorelec. V primerih, ko se *kar* navezuje na cel stavek, lahko izraža:

1. Protivnost, velikokrat v zvezi *kar pa*: Tihotapil je sol, *kar* je bilo *pa* že tisti čas ostro prepovedano. Še kava je bila na mizi, *kar* je bilo takrat redkost.
2. Vezalnost oziroma protivnost: Tudi minister je odstopil, s čimer se je položaj še bolj zapletel. V SSKJ-ju je to razloženo s: Tudi minister je odstopil in s tem se je položaj še bolj zapletel. Tu bi lahko poved pretvorili tudi v protivno priredje, odvisno od širšega konteksta.
3. Pojasnjevalnost: Vera se je sklonila nad mizico, *kar* je zdaj prvič storila. Gelb (1968: 136) za pojasnjevalno priredje ni našla ustreznega podredja, vendar primeri v korpusu kažejo, da je ravno pojasnjevalnost med tu navedenimi primeri najpogostejša. Pod pojasnjevalnost bi lahko dali tudi stavčno izraženo prislovno določilo ozira, npr.: *Kar* se tiče mene, lahko greš kamorkoli. (Toporišič 2000: 625).

5.3. Namesto da

V SSKJ-ju je označen: v vezniški rabi, v zvezi z *da* »za izražanje nasprotja s prej povedanim: *namesto da* bi delal, postopa.« V SSKJ 2 je kvalifikator v vezniški rabi

nadomeščen z *v členkovni rabi*, primer pa je isti. v *Slovarju slovenskih členkov* je naveden isti primer, prav tako kot členkovna raba. V *SP* je označen s kvalifikatorjem protiv. vez. zv., primer je isti. *Namesto da* izraža zamenjavo (Toporišič 2000: 652).

Pomenske razlage v *SSKJ* in *PS* se kažejo kot okorne, pogosto opisne, čeprav bi se jih dalo nadomestiti s kvalifikatorjem. Veliko bolje so opisane v *PS*.

5. Analiza primerov iz korpusa

Za vse tri vezniške besede bom navedel primere iz korpusa Gigafida in jih po potrebi komentiral. Vir besedila bom navedel, kolikor natančno bom mogel glede na podatke iz korpusa.

6.1. Medtem ko

Gigafida prikaže 260.750 konkordanc, naključno izbrani primeri iz publicistike izražajo protivnost, le redko tudi časovnost.

1. Nekateri programi omogočajo zelo natančno nastavljanje pravil, *medtem ko* enostavnejši programi na tem področju ne puščajo veliko možnosti. (*Delo*, 2003)
2. *Medtem ko* je bila študija tehničnih različic za krško lokacijo narejena že decembra 2006, ponedeljkovo pozitivno stališče krškega občinskega sveta pa naj bi omogočilo javno razgrnitev dopolnjenega osnutka prostorskega načrta, je družbena sprejemljivost za zdaj zelo oddaljena. (*Nedelo*, 2008) Tu je poved s strukturo S + S \ S.
3. *Medtem ko* so se v drugih državah te cene znižale, so se le v Sloveniji in Nemčiji v minulem letu zvišale. (*Dnevnik*, 2008)
4. Da ju dobro poznajo, so pričale tudi nekatere plišaste izvedbe Fifi, ki so jih otroci mečkali v rokah, *medtem ko* so se najmlajši jokajoče se stiskali k svojim vzgojiteljicam, na pomoč pred poskakujočo rožo in obilnim čmrljem pa jim je priskočila tudi ravnateljica. (*Nedelo*, 2008)
5. *Medtem ko* prvo drži, pa zadnja navedba zahteva zgodovinsko pojasnilo. (*Dnevnik*, 2005)
6. O Fifi in njenih prijateljih cvetličnikih, seveda. »Vse junake poznam,« se je pohvalila mala Lara in začela naštevati še Slinka, Trobentico in Željka, *medtem ko* se je pod roko Lucije izrisovala Fifi brez primere (*Nedelo*, 2008). V tej povedi *medtem ko* izraža časovnost, kar je glede na slovarje primarna funkcija.

Primeri iz leposlovja večinoma izražajo časovnost:

1. *Medtem ko* so oni na paši, sem v bajti sam in okrog mene neizmerna tihota. (Vladimir Kavčič, 2000: *Vrnitev v izginule kraje*. Ljubljana: Slovenska matica). Tu prevladuje časovnost, saj je pomembno to, kaj je z njim tisti čas, ko so drugi na paši.
2. *Medtem ko* je eno stopalo ostalo čisto belo, kot pri mrtvaku, je drugo počrnelo, kot da je iz oglja, do gležnja navzgor in deloma tudi čez. (isti) Tu je izražena protivnost.
3. *Medtem ko* je Morse bral pismo, je v pisarno vstopil Lewis; in pismo, kajpada, tudi sam prebral. (Colin Dexter, 2002: *Pot skozi gozdove*. Ljubljana: Mladinska knjiga). Tu je jasno izražena časovnost.
4. *A medtem ko* je Morse gledal in poslušal, mu je srce nekoliko upadlo. Gozdovi so bili prostrani in Michaels, ki je tu služil že petnajsto let, je priznal, da je mnogo predelov, kakor še ni stopil in verjetno nikoli ne bo; kraji, ki so jih poznali edino jazbeci, lisice, jelenjad in družine detlov. (isti) Primer je zanimiv zaradi kopičenja veznikov. Žal korpus ne pokaže besedila, ki je pred to povedjo, a smisel odstavka se da razložiti z naslednjo povedjo. *A* je tu v protivni funkciji, *medtem ko* pa v časovni, skupaj dasta tak smisel: v tistem časovnem obdobju, ko je Morse gledal in poslušal, mu je srce upadalo (to izraža *medtem ko*), prej pa je bil pogumen (to izraža protivni veznik *a*).

6.2. Namesto da

Gigafida prikaže 31.461 konkordanc.

Primeri iz publicistike (15.256 konkordanc):

1. *Namesto da* bi novinarji prejeli najnovejše informacije celo prek svojih pozivnikov, so morali pošiljati kurirje, da so prepisovali rezultate s svetlobnih panojev. (*Monitor*, 1996)
2. *Namesto da* bi z zapletenimi postopki in težkimi političnimi razpravami poskušal odstaviti svojega namestnika in njegove ministre, naj bi po odstopu ponovno dobil mandat in sestavil vlado p svojem okusu. (*Delo*, 2002)
3. Ne, raje se je odločil, da namesto njega opravi umazano delo Stanley: ta naj bi na črno celino odpotoval kot raziskovalec Mednarodnega afriškega združenja, kar ne bi nikogar motilo, *namesto da* bi raziskoval, pa bi tam doli postavil osnovno infrastrukturo za izkoriščanje naravnih bogastev. (*Radar*, 2008)
4. »Privoščite si popoldanski počitek, *namesto da* igrate squash« (*Delo*, 2001)
5. *Namesto da* bi se problemom izogibali, boste vanje kar silili. (internet, 2010)

6. *Namesto da* bi vlagala skupne napore v ustvarjanje federalne Evrope z visoko kakovostjo življenja, postaja Evropska unija vse bolj podobna ameriškim ograjenim soseskam, kjer prebivalci premožnih naselij ohranjajo svoje ozemlje etnično čisto in socialno-ekonomsko poenoteno, to pa s pomočjo oboroženih varnostnikov, visokimi cenami nepremičnin in omejevanjem fizičnega dostopa. (Aleš Debeljak, 2004)
7. Povej mu, da te njegove laži in pripovedovanja motijo in da te je dobesedno sram, da imaš fanta, ki ga domišljija in želje vedno vržejo iz tira, zato potem veselo laže, *namesto da* bi se soočil s svojim življenjem. (*Cosmopolitan*, 2007)
8. Prijateljstvo, ki je veliko obetalo, je umrlo. *Namesto da* žalujete za izgubljenim, raje premislite, ali je oseba, ki vas je prizadela, vredna vaše žalosti. (*Stop*, 2003) Pretvorba v priredbe se glasi: Ne žalujte za izgubljenim, ampak raje premislite ...

Primeri iz leposlovja (1041 konkordanc):

1. *Namesto da* mu vračam denar, sem mu oddal še drugo sobo. (Matjaž Zupančič, 2007: *Vladimir*. Ljubljana: DZS)
2. Šele malo pred polnočjo smo opazili, da je Griša, *namesto da* bi ležal v postelji, kakor se za majhnega, premraženega petletnika spodobi, še vedno sedel z nami. (Jana Frey, 2005: *Velike zelene oči*. Ljubljana: Mladinska knjiga.)
3. Vtikam se v tuje zadeve, *namesto da* bi skrbela zase. (Sarah Walker, 2003: *Žal mi je*. Ljubljana: Mladinska knjiga.)

6.3. Kar

Korpus prikaže 2.636.783 konkordanc, vendar je med njimi ogromno členkov ali pa so v vezniški funkciji, s katero se v diplomskem delu ne ukvarjam.

Primeri iz publicistike:

1. Če gre verjeti dosedanjim anketam, bodo volitve v Parizu zelo razburkale razmerje med strankami v metropoli, *kar* pomeni, da lahko mesto pariškega župana tokrat pripade socialistom. (*Dnevnik*, 2001) Tu gre za protivnost, pretvorba bi se glasila »to pa pomeni«, hkrati pa tudi pojasnjevalnost.
2. Ta igra, nagrajena, M te ubu, *kar* pomeni Bom te ubil, je nastala po Tauferjevem naročilu. (*Dnevnik*, 2001). Tu *kar* izraža pojasnjevalnost.

3. Pišem od pol devetih zjutraj do pol enih vsak dan. Nekatere stvari uspejo, pa jih nihče noče, *kar* je čudno, nekatere pa ne uspejo in je bolje, da jih nihče ne vzame. (*Dnevnik*, 2001) V tem zgledu je več protivnih odnosov: prvi je med prvim in drugim stavkom, drugi je med drugim in tretjim, tretji pa med četrtim in prvim. *Kar* je tu dobro uporabljen, da se prevečkrat ne ponovi *pa*, ki bi lahko stal namesto *kar*: *pa* jih nihče noče, to *pa* je čudno / *kar pa* je čudno.
4. Tako kakor v drugih ohišjih micro ATX je napajalnik nad procesorjem, *kar* povečuje hlajenje, vendar otežuje dostop do sestavnih delov. (*Monitor*, 1999) Struktura je S / S + S. Odnos je spet pojasnjevalni.
5. Do Ukmarja nas je pripeljalo trdo, s sladostrastnim obiranjem jagenjčka kronano terensko delo Konzumovega odposlanca na črnogorskem dvoru, *kar* je bilo dovolj, da se je Ilovarjev sekstet ob napovedani uri znašel na glavnem trgu Dutovelj. Ob napovedani uri? Žal le kakih petnajst minut prepozno, *kar* je imelo za posledico okupacijo mize, sami pa smo, uživajoč v jesenskem soncu, a vse predolgo brez česarkoli v roki, obsedeli na vrtu in upali, da se ne ponovi zgodba iz Kraške počasnele. (*Mladina*, 2002) *Kar* se tu v nekaj vrsticah ponovi dvakrat, a je to stilistično nerodno, kaže pa, kako pogosto ga novinarji uporabljajo. Obakrat izraža pojasnjevalnost.
6. *Kar* zadeva število prostorov v čitalnici, je (fakulteta) na zadnjem mestu med univerzami na svetu. (*Dnevnik*, 2005) Tu stoji *kar* na začetku, lahko pa bi ga pretvorili v prislovno določilo ozira: Glede na število prostorov v čitalnici je fakulteta na zadnjem mestu. Lahko pa ga pretvorimo v pojasnjevalno priredje, s tem da zamenjamo vrstni red stavkov: Fakulteta je na zadnjem mestu, *in sicer* po številu prostorov v čitalnici.
7. Slovenija je zelo zaprta, *kar* se tiče tujih portfeljskih naložb v vrednostne papirje. (*Dnevnik*, 2000) Spet lahko odvisnik izrazimo s prislovnim določilom ozira: Glede na portfeljske naložbe v vrednostne papirje je Slovenija zelo zaprta.
8. Prav zato je odlok posebnega pomena za ohranjanje naravnega spomenika, *kar* Bobovek nesporno je. (*Dnevnik*, 2000) Tudi tu gre za pojasnjevalnost.
9. Po nedeljski zmagi smo se malce dvignili, sicer pa so razlike minimalne, *kar* razkriva, da je liga zelo izenačena. (*Mag*, 2006)

Primeri iz leposlovja:

1. Sonce mi žge ramena. Rad bi si spet oblekel majico, ampak Thea bi opeklo, *kar* bi bilo videti nekam srhljivo. (Doris Dörrie, 2005: *Kaj pa zdaj?*. Ljubljana: Mladinska knjiga.) Izražena je pojasnjevalnost.

2. Medlo so se prepirali med seboj, pri čemer večidel sploh niso uporabljali čvrstih argumentov, svoja prvotna stališča pa so tudi večkrat spreminjali. (Edo Rodošek, 2003: *Skoraj enaki*. Ljubljana: Karantanija.) Izražena je pojasnjevalnost.

6. Zaključek

V diplomskem delu sem se osredotočil na manj raziskane funkcije vezniških besed *medtem ko*, *namesto da*, *kar*, in sicer so to protivnost, pojasnjevalnost in vezalnost. Ugotovil sem, da je teorija o razmerjih med stavki in besedami v *Slovenski slovnici* nezadostna, saj sta združeni pomensko in skladijsko razmerje, kar sem jaz ločeval. Pojasnil sem pojem psevdohipotaksa, ki se v strokovni literaturi pojavlja pri analizi podredij, a ga za analizo izbranih veznikov nisem uporabil, saj sem pokazal, da ni potreben. Nakazal pa sem, da bi se lahko uporabljal za analizo konstrukcij, pri katerih je tvorec besedila naredil napako, in pri analizi členkovnih stavkov.

Analiziral sem ne dovolj raziskane funkcije izbranih vezniških besed in preveril, kako so te funkcije razložene v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, *Slovenskem pravopisu* in v *Slovenski slovnici*. *Medtem ko* lahko poleg časovnosti izraža še protivnost: ta funkcija je zelo pogosta v publicistiki. V jezikovnih priročnikih je bila omenjena, a večinoma slabo razložena. *Namesto da* v vseh primerih izraža protivnost. *Kar* je večfunkcijska vezniška beseda in je v rabi zelo pogosta. V jezikovnih priročnikih je najbolje opisana funkcija v prilastkovem odvisniku, ko se *kar* nanaša na besedo pred njim v srednjem spolu. Pogosto pa se nanaša na cel stavek in v teh primerih lahko izraža vezalnost, protivnost, najpogosteje pa pojasnjevalnost.

Ker je takih vezniških besed še več in so pogosta brezvezja, kjer vezniške besede ni, je primernejši pristop ločevanja pomenskega in skladijskega razmerja. Pomensko razmerje je omejeno na pomen in ga ne mešamo s skladijskim razmerjem, ki je omejeno na izrazno raven. Ti dve ravni se med seboj prepletata, verjetno je zato prišlo do tega, da sta v *SS* združeni, kar pa ustvari zmedo, saj polno vezniških besed izpade iz sistema. Ker pomensko in skladijsko razmerje ločujem, se lahko vse vezniške besede in vse njihove funkcije vključijo v sistem. Tako lahko povedi analiziramo na dveh ravneh: po strukturi, ki je lahko podredna, priredna ali soredna, in po pomenu, ki je lahko protivnost, pojasnjevalnost, časovnost itd. in je lahko izražena priredno ali podredno, le redko tudi soredno. Na izbranih primerih iz korpusa Gigafida sem predstavil rabo izbranih vezniških besed in njihovih funkcij. S tem sem v praksi

na več primerih dokazal teze, ki sem jih prej razložil teoretično, pokazal sem tudi, da je raba teh vezniških besed pogosta.

7. Povzetek

Diplomsko delo analizira izbrane vezniške besede *medtem ko*, *namesto da*, *kar*. Najprej pojasni termina pomensko in skladenjsko razmerje. Nato opiše pojem psevdohipotaksa, ki se uporablja za konstrukcije, ki so po strukturi podredne, po pomenu pa priredne, in pokaže, da je uporaba pojma psevdohipotaksa za analizo konstrukcij z izbranimi vezniškimi besedami nepotrebna, nakaže pa možno rabo. Analizira funkcije izbranih vezniških besed, ki doslej še niso bile dovolj natančno raziskane, pri izbranih primerih so to protivnost, pojasnjevalnost in deloma vezalnost. V praktičnem delu prikaže rabo izbranih vezniških besed. Pri *medtem ko* je poleg izražanja časovnosti pogosta protivnost, pri *namesto da* je vedno izražena protivnost, najzapletenejši je *kar*, saj lahko, odvisno od konteksta, izraža vezalnost, protivnost in najpogosteje pojasnjevalnost.

8. Viri

Robert Čepon, 2008: *Mala latinska slovnica*. Ljubljana: Modrijan.

Jožica Gelb, 1969: Podredje v vlogi priredja. *Jezik in slovstvo* 14/5. 137–139.

Gigafida: <http://www.gigafida.net/>

Mojca Smolej, 2015: Particle clauses. *Slovene studies* 10. 127–137.

Mojca Smolej, 2011: *Skladnja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Študentska založba.

Anton Sovrè, 1965: Nepravi relativniki. *Jezikovni pogovori*. Ur. Francè Vurnik. Ljubljana: CZ. 125–131.

SP: <http://www.fran.si/134/slovenski-pravopis>

SSKJ: <http://www.fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika>

Jože Toporišič, 1982: *Nova slovenska skladnja* (NSS). Ljubljana: DZS.

Jože Toporišič, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika* (ESJ). Ljubljana: CZ.

Jože Toporišič, 2000: *Slovenska slovnica* (SS). Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.

Andreja Žele, 2016: Odvisniki v slovenščini: vsebinski odvisniki in nepravi prislovnodoločilni odvisniki. *Slavistična revija* 64/2. 81–94.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Vrh Svetih Treh Kraljev, 15. 9. 2016

Dejan Gabrovšek

Izjava kandidata / kandidatke

Spodaj podpisani/a _____ izjavljam, da je
besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in

dovoljujem / ne dovoljujem

(ustrezno obkrožiti)

objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum:

Podpis kandidata / kandidatke: